

Մորկընթառու, պաշտօնական միակ մարդը, թուրք պետական շատ մը կնճիռներէն ետք հասու եղաւ աղետալի իրականութեան, զիւնազիտական կեղծ ու շահախնդիր դարձուածքներն արհամարհելով, մարդասիրական զգացումով միայն տողորուած, յանուն քսաներորդ դարու քաղաքակրթութեան, և յանուն մարդկային իրաւանց և արժանապատուութեան՝ բողոքեց թրքական բռնութիւններու դէմ, թուրքիոյ քրիստոնեայ ժողովուրդներու հանդէպ գործուած անլուր և աննախընթաց ոճիրներու դէմ, և իր բողոքը արձանագրեց՝ Յիշատակարաններ, և կամ Վռախորի Գաղտնիքները հատորին մէջ (1918)։ Մորկընթառուի պատմութեան հատորը պիտի մնայ իբր կոթող մը՝ բողոքի և մարդասիրութեան ապագայ սերունդներու առջեւ։

Հէնրի Մորկընթառուի ծննդավայրը եղաւ Մանհայմ (Գերմանիա) 1856ին։ Ծնողացը գործերուն անյաջողութեան պատճառով՝ աւտոնց հետ միասին փոխադրուելով Միացեալ Նահանգները 1865ին, յաճախեց տեղական վարժարաններ, և ապա ծնողացը կարօտ վիճակին օգնութեան հասնելու համար՝ չնչին շարժականով մը աշխատանքի լծուեցաւ։ Կամքի կորովով յաղթեց դժուարութիւններու, և ըրած փոքր խնայողութեամբ՝ յաճախելով Նիւ-Եորքի, Քոլումպիա համալսարանը, փաստարան տիպոգրֆ պատկերեցաւ 1877ին։ Ուսման վար զգացումներու տէր՝ իր փաստարանական կարողութիւնը գործածեց միշտ արդարութիւնը պաշտպանելու։ ձեռներէց, գործունեայ ու վճռական միտք, հիմնեց զանազան դրամական ու կալուածական հաստատութիւններ։ Ան՝ եղաւ նաեւ Ամերիկեան Կարմիր Խաչի հիմնադիրներէն։ Ուսման վարներու շերտ պաշտպան, սերտ բարեկամութեամբ միացաւ Ուիլսոնի թեան, և անոր ստիպումով մտաւ քաղաքական ասպարէզ։ Թուրքիոյ դեսպանութեանէն ետք, 1919ին Լեհաստան զրկուեցաւ իբր Պետ Քննական Ֆանձնախումբի, և

ապա 1923ին Յունաստան, փոքր Ասիայէն և Արեւելեան Թրակիայէն փախուստով եկած Յոյները տեղաւորելու համար Յունաստանի մէջ։ Ֆրանքլին Ռուզուելթի նախագահ ընտրութեան ատեն ան կարեւոր դեր մ'ունեցաւ։ Իր բարեկամին համար ըսած էր. «Հոգեկան մեծ զեկավար»։

Հէնրի Մորկընթառու, արդարութեան այս ռազմիրան, հայութեան բարեկամը՝ կը մեռնի անցեալ նոյեմբեր 25ին իննըսուն տարեկան ծերունադարձ հասակին, աղաւթութեան ձգտող ճնշուածներու և Հայ Ժողովուրդի սրտին ու մտքին մէջ ապրելով՝ իր «Յիշատակարան» յուշարձանովը անմահացած։

Հ. Յ. Բ.

ՓՈՐՁՈՒԹԻՒՆ

Մուշեղ Էմ Ես Մուսաները երէկուան Որոնք ինծի սիրոյ յոյժեր կու տային, Ու իրենց անուշ համբոյրներով երկնային Կը շոյէին հոգիս ժպտուն, մանկական...

Ու խաբէցին ամէն անգամ զիս անոնք Պատրանքներով սըտապատիր գեղեցիկ, Եկան ինծի իբրեւ ոգի ու պարիկ. Երազներու հետ յուսախաբ ու անհոգ։

Եւ հաճոյքի ամէն շունչին համար գող, Երանութեան ամէն հեւքին համար սին, Սիրտըս խորունկ, Լայն վերքերով ծակեցին Ու լըքեցին վշտերուս հետ մենամուլ։

Աւ չեն կրնար անոնք խաբել հոգիս փորձ... Եթէ նոյնիսկ փորձութիւնը գրկէ զիս Ու փաթթուի հեշտանքներով իր վըզիս. Պիտի սիրեմ զինքը իբրեւ սիրուն օձ...:

ՅԱՅՈՐ ԳՈՒՅՈՒՄՅԱՆ

Ֆիլատելիա
2 օգոստոս 1943

ԳԻՏԱԿԱՆ

ԹԻՔՈՅ ՊՐԱՆԷ

Գիտական աշխարհը կը տօնախմբէ թիքոյ Պրահէ աստղաբաշխի ծննդեան 400ամեակը։ Բազմավէպ, արձագանգն ըլլալով այս միջազգային յարգանքի տրիտուրին՝ հանդէպ մեծ գիտնականին, համառօտիւ կը ներկայացնէ իր ընթերցողներուն՝ անոր կեանքն ու գիտական գործունէութիւնը։

Թիքոյ Պրահէ՝ շուետական ծագումով գանիացի ազնուական ընտանիքէ մը կը սերի. ծնած է 14 Դեկտ. 1546-ին Շօնէն գաւառի Քնուտթրոփ աւաւտին մէջ։ Նախնական ուսումները զինքը կը պատրաստէին զրական ասպարէզին նուիրուելու։ 13 տարեկան եղած ժամանակը Քոփենհագէնի համալսարանը զրկուեցաւ հետաւորութիւն և իմաստասիրութիւն սորվելու համար։ Հոս՝ 1560 օգոստոս 21-ին աւանատես եղած էր արեւու ամբողջական խաւարումի մը. այս երեւոյթը այնքան խորապէս ազդեց երիտասարդին վրայ՝ որ որոշեց աստղաբաշխութեան նուիրուիլ։ Ծնողքին ու դատարարակներուն կամքին հակառակ՝ նա գնեց գիրքեր ու քարտէսներ ու գաղտնի կը կարդար զանոնք։ Հապսպուրկի մէջ ծանօթացաւ Հայնցը Եղբայրներուն (Պօղոս և Յովհաննէս) որոնք նոյնպէս մեծ սէր կը տածէին աստղաբաշխութեան հանդէպ, ու ասոնց օժանդակութեամբ շինել տուաւ քանի մը աստղաբաշխական գործիքներ, սովորականէ մեծ չափերով։ Այս ատեններս է որ մենամարտի մը ժամանակ ըթին մէկ մասը կորսնցուց, զոր դարմանելու համար ստիպուեցաւ արծաթէ ըթ կրել։

Իր ծննդավայրէն ոչ շատ հեռու կ'ապրէր մօրեղբայրներէն մէկը՝ որ մեծ համարմունք

ունէր թիքոյի վրայ. անոր տրամադրութեան դրաւ զղեակին մէկ մասը՝ դիտարան մը շինելու համար։ Հոս է որ 1572 նոյ. 11-ին թիքոյ Կասսիոպէ համաստեղութեան մէջ՝ նոր աստղ մը նշմարեց, իր յաջորդական դիտողութիւնները հաստատեցին թէ իրապէս աստղ մ'է երեցողը և ոչ թէ զիսաւոր մը։ Երկու տարի վերջ՝ աստղը նորէն աներեւոյթ կ'ըլլար։ Այս երեւոյթը թիքոյ մանրամասն նկարագրութեամբ հրատարակեց «De stella nova» գրքոյին մէջ, որուն մէջ պակաս չեն նաեւ ժամանակի ազդեցութեան տակ խորհրդաբանական մեկնութիւններ ալ։ Իր այս գործով մեծ համբաւի տիրացաւ։

Փրեզերիկոս Բ հրաւիրեց զինքը իբր ուսուցիչ Քոփենհագէնի համալսարանը։ Ուսման շրջանը աւարտելուն՝ ուզեց հայրենիքը թողուլ՝ սակայն թագաւորին պընդումին վրայ մնաց Տանիմարը՝ շարունակելու իր գիտական աշխատութիւնները։ Թագաւորը իրեն իւրիշ կողմի տրամադրեց՝ վրան դիտարան մը կանգնելու՝ հոգալով միանգամայն ծախսը։

Մեծ գիտնականը հոս աշխատեցաւ 21 տարի շարունակ անթիւ դիտողութիւններ հաւաքելով, որոնց վրայ յետոյ Քեփլէր և Նեւտոն հաստատեցին իրենց տիեզերական օրէնքները։

1590-ին Փրեզերիկոս Բ-ի մահէն վերջ՝ անոր որդին Քրիստիան Գ շրջապատուած թիքոյի նախանձորդներէն՝ գաղբեցուց օգնութիւնները։ Սակայն անոր գիտութեան համբաւը կը հնչէր արդէն բոլոր արքունիքներուն մէջ ու թագաւորներ կը ջանային զինքը ունենալ իրենց արքունիքը. ասոնց մէջ առաջնութիւնը ունեցաւ Ռուսոլփի կայսրը. ուստի թիքոյ թողուլ հայրենիքը՝ Փրակա մեկնեցաւ։ Հոն իբր օգնական կանչեց իրեն Քեփլէրը։ Թիքոյ Փրակայի մէջ վախճանեցաւ 24 հոկտ. 1601-ին 55 տարեկան հասակին մէջ։

Թիքոյ Պրահէի գլխաւոր գործը եղած է «Astronomiae instauratae gym-